

SXEDIO.J67

16.12.1966: ΟΙ ΥΠΟΥΡΓΟΙ ΕΞΩΤΕΡΙΚΩΝ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΑΣ ΚΑΙ ΤΗΣ ΤΟΥΡΚΙΑΣ ΤΟΥΜΠΑΣ ΚΑΙ ΤΣΑΓΛΑΓΙΑΓΚΙΛ ΥΠΟΓΡΑΦΟΥΝ ΣΤΙΣ ΒΡΥΞΕΛΛΕΣ ΜΝΗΜΟΝΙΟ (Μνημόνιο Βρυξελλών) ΓΙΑ ΤΗΝ ΠΕΡΑΙΤΕΡΩ ΠΟΡΕΙΑ ΤΟΥ ΕΛΛΑΔΟΤΟΥΡΚΙΚΟΥ ΔΙΑΛΟΓΟΥ ΚΑΙ ΤΟ ΚΥΠΡΙΑΚΟ

Στις **17** Δεκεμβρίου **1966**, οι υπουργοί Εξωτερικών της Ελλάδας Ιωάννης Τούμπας και Σάπρι Τσαγλαγιαγκίλ προέβησαν ενώ βρίσκονταν στη διάσκεψη των Υπουργών Εξωτερικών του ΝΑΤΟ στο Παρίσι, σε εκτίμηση της πρώτης φάσης του διαλόγου μεταξύ Ελλάδας και Τουρκίας για το κυπριακό που θεωρείτο διερευνητική.

Σ' αυτή τη συνάντηση τους οι δυο υπουργοί υπέγραψαν ένα έγγραφο για την περαιτέρω πορεία του διαλόγου που έμεινε γνωστό ως το Μνημόνιο των Παρισίων.

Γράφει ο Πέτρος Πετρίδης στην ειδική μελέτη του (Ιστορική Εγκυκλοπαίδεια της Κύπρου, Τόμος **1960-73** σελ. **224**) για τη συνέχεια του διαλόγου:

" Το μνημόνιο επιβεβαίωσε τη μεγάλη διαφορά απόψεων που υπήρχε μεταξύ των δυο πλευρών για την μορφή λύσεως του Κυπριακού. Η Τουρκία επέμενε σε καθεστώς ανεξαρτησίας με ενισχυμένα δικαιώματα για τους τουρκοκύπριους και ακόμα εξασφάλιση στρατιωτικής παρουσίας της στην Κύπρο, σε κυρίαρχη βάση ή σε καθεστώς συγκυριαρχίας, ενώ η Ελλάδα συζητούσε με βάση κάποια μορφή Ενωσης.

Στο μνημόνιο, όπως μεταφράστηκε από το ελληνικό Υπουργείο Εξωτερικών, οι δύο υπουργοί εξέθεσαν τις επιδιώξεις των χωρών τους:

" Οι υπουργοί Εξωτερικών Τουρκίας και Ελλάδος συνηντήθησαν εν Παρισίοις τη **17η** Δεκεμβρίου **1966**.

Υπό το φως των ανταλλαγών απόψεων αίτινες έλαβον χώραν μεταξύ των αντιπροσώπων των από της **25ης** Ιουνίου **1966**, οι υπουργοί προέβησαν εις εξέτασιν των αντιστοίχων θέσεων των επί του θέματος

της Κύπρου και των ελληνοτουρκικών σχέσεων ίνα διευκρινίσουν τας ουσιώδεις γραμμάς μιας ενδεχομένης συμφωνίας. Οι δύο υπουργοί συμφώνησαν όπως αναζητήσουν μέσα διευκολύνοντα την λύσιν του κυπριακού προβλήματος εντός του γενικού πλαισίου των σχέσεων μεταξύ των δύο χωρών.

Εξέφρασαν, αμφοτέρωθεν, την πεποίθησιν ότι θα ήτο άκρως ευκταίον όπως εξομαλυνθούν αι σχέσεις μεταξύ των δύο χωρών και όπως συναφώς εξεύρουν εν πρώτοις ρύθμισιν διά το ζήτημα της Κύπρου, πεπεισμένοι ότι μία τοιαύτη εξομάλυνσις θα επιτρέψη τη έναρξιν μιας στενής συνεργασίας μεταξύ της Ελλάδος και της Τουρκίας εις όλους τους τομείς.

Εξέθεσαν τας αντιστοιχούς απόψεις των εν σχέσει προς το μελλοντικόν διεθνές καθεστώς της Κύπρου. Ο Τούρκος Υπουργός διευκρίνισεν ότι η τουρκική Κυβέρνησις εμμένει εις την διατήρησιν του καθεστώτος ανεξαρτησίας της νήσου ή διαζευτικώς εις την εγκαθίδρυσιν μορφής ενώσεως μεταξύ Ελλάδος και Κύπρου.

Διαπιστούντες ότι δεν ήτο δυνατόν να φθάσουν διαρκούσης της παρούσης συναντήσεως εις συμφωνίαν επί του μελλοντικού διεθνούς καθεστώτος της νήσου, οι δύο Υπουργοί απεφάσισαν όπως αναφερθούν σχετικώς εις τας κυβερνήσεις των.

Συμφώνησαν ωσαύτως ότι μία συμφωνία επί των στοιχείων μιας ενδεχομένης λύσεως, ούτοι επί των ζητημάτων του καθεστώτος μιας στρατιωτικής βάσεως, των δικαιωμάτων και εγγυήσεων των παραχωρητέων εις τους τουρκοκυπρίους, των μέτρων ειρηνεύσεως και αποτελεσματικού αφοπλισμού της νήσου και της φύσεως της μελλοντικής συνεργασίας μεταξύ των δύο Κυβερνήσεων θα συνέβαλλον εις την διευκόλυνσιν των προσπαθειών των δύο κυβερνήσεων εις την αναζήτησιν λύσεως.

Εν σχέσει προς τα στοιχεία ταύτα, οι δύο υπουργοί διεπίστωσαν τα εξής:

1. Ο Ελλην Υπουργός διαβεβαίωσεν ότι η βάση της Δεκελείας θα ήτο διαθέσιμος αν επήρχετο συμφωνία μεταξύ Τουρκίας και Ελλάδος.

2. Οι δύο Υπουργοί συμφώνησαν ότι η βάση της Δεκέλειας θα εχρησιμοποιείτο προς τον σκοπόν όπως εξασφάλιση την στρατιωτικήν ασφάλειαν της Τουρκίας. Ο τούρκος υπουργός εγνώρισεν ότι μόνον παραδεκτόν διά την Τουρκίαν καθεστώς, εν σχέσει προς την εν λόγω βάση θα ήτο μεταβίβασις της πλήρους επ' αυτής κυριαρχίας εις την Τουρκίαν. Ο Ελλην Υπουργός εδήλωσεν ότι δεν ήτο εξουσιοδοτημένος να δεσμευθή επί του θέματος τούτου και ότι θα το υπέβαλλεν εις την εξέτασιν της κυβερνήσεως του. Ο Ελλην Υπουργός υπεσχέθη να παράσχη απάντησιν επί του θέματος εντός της βραχυτέρας δυνατής προθεσμίας.

3. Οι Τουρκοκύπριοι θα έχουν το δικαίωμα να συμμετάσχουν εις την διοίκησιν της νήσου, θα απολαμβάνουν ωσαύτως είδικού καθεστώτος διοικήσεως και δήμων, εν τω πλαίσιω των μελλοντικών συνταγματικών ρυθμίσεων εις τας περιοχάς όπου ευρίσκονται εν μεγάλη πλειοψηφία. Αι λεπτομέρειαι του καθεστώτος τούτου θα καθορισθούν υπό εμπειρογνομόνων των δύο Κυβερνήσεων.

4. Το θέμα της ειρηνεύσεως της νήσου και του αποτελεσματικού αφοπλισμού αυτής εν περιπτώσει συμφωνίας θα αποτελέση αντικείμενον εξετάσεως μεταξύ εμπειρογνομόνων.

5. Εν περιπτώσει συμφωνίας, αι δύο χώραι είναι πρόθυμοι όπως διαπραγματευθούν συνθήκην συμμαχίας, ως και συμφωνίας εις τον οικονομικόν, εμπορικόν, τουριστικόν και αλιευτικόν τομέα, επί τω σκοπώ όπως αναπτύξουν και συσφίξουν τας σχέσεις των.

Οι δύο υπουργοί συμφώνησαν όπως εισηγηθούν εις τας κυβερνήσεις των την χρησιμότητα όπως συναντηθούν μεταξύ των εις ημερομηνίαν καθορισθησομένην εν κοινή συμφωνία.

Η επόμενη φάση είχε προγραμματισθεί να αρχίσει μέσα στον Ιανουάριο του **1967**.

Αλλά τρεις μέρες μετά την υπογραφή του Μνημονίου, ο αρχηγός της ΕΡΕ Παναγιώτης Κανελλόπουλος απέσυρε την υποστήριξη του προς την Κυβέρνηση Στεφανοπούλου, που παραιτήθηκε στις **21**

Δεκεμβρίου 1966 και αντικαταστάθηκε από την Κυβέρνηση που σχημάτισε ο Ιωάννης Παρασκευόπουλος, διοικητής της Εθνικής Τραπέζης και πρώην πρωθυπουργός με εντολή να κάμει εκλογές μέχρι το τέλος Μαΐου του 1967.

Ένα άλλο γεγονός που είχε αρνητικές επιπτώσεις πάνω στην πορεία του διαλόγου, με την έννοια ότι αφορούσε την ίδια τη βάση του, ήταν η επίσκεψη του Σοβιετικού Πρωθυπουργού Αλεξέι Κοσούγκιν στην Τουρκία, στις 20 Δεκεμβρίου 1966. Το κοινό ανακοινωθέν για τις συνομιλίες επαναλάμβανε τις προηγούμενες θέσεις για ανεξαρτησία της Κύπρου με αναγνώριση των δικαιωμάτων των εθνικών κοινοτήτων της νήσου.

Αλλά ο Σοβιετικός πρωθυπουργός σε δηλώσεις του έκαμε σαφές ότι η χώρα του δεν δεχόταν λύση Ενωσης ή διχοτόμησης στην Κύπρο και ούτε και την ίδρυση νέας στρατιωτικής βάσης στην Κύπρο.

Η σοβιετική Ενωση επανελάμβανε ότι ευνοούσε λύση ανεξαρτησίας, με κατοχύρωση των νομίμων δικαιωμάτων των δύο εθνικών κοινοτήτων της νήσου.

Η νέα σοβιετική δήλωση δημιούργησε δυσαρέσκεια στην Τουρκία επειδή ήταν αντίθετη στα σχέδια της για φανερή ή συγκαλυμμένη διχοτόμηση, αλλά πολύ περισσότερη δυσαρέσκεια στην Κύπρο.

Ο υπουργός Εξωτερικών διαμαρτυρήθηκε στον σοβιετικό πρεσβευτή στον οποίο υπέδειξε ότι η θέση της Σοβιετικής Ενωσης ήταν αντιφατική.

Γιατί από τη μια ευνοούσε την αδέσμευτη ανεξαρτησία, ενώ απέκλειε τη νΕνωση, την οποία η Κύπρος μπορούσε να επιλέξει, αν ήταν πραγματικά ανεξάρτητη να αποφασίσει για το μέλλον της.

Επίσης υπέδειξε ότι ο όρος "εθνικές κοινότητες" είχε προσλάβει ιδιαίτερη σημασία για την περίπτωση της Κύπρου και η αναφορά σ' αυτόν ερμηνευόταν σαν υποστήριξη για απαράδεκτες λύσεις.

Ακόμα και το ΑΚΕΛ με ανακοίνωση του Πολιτικού του Γραφείου τόνιζε:

"Ο μόνος που δικαιούται να αποφασίσει κυριαρχικά και ελεύθερα για το μέλλον του είναι ο

κυπριακός λαός με την ενάσκηση του αναφαίρετου δικαιώματος της αυτοδιαθέσεως, Το ΑΚΕΛ εμμένει σταθερά και ακλόνητα στην Ένωση της Κύπρου με την Ελλάδα χωρίς εδαφικά ή διοικητικά ανταλλάγματα".

Οι δυο αυτές εξελίξεις, η Κυβερνητική μεταβολή στην Ελλάδα και η διατύπωση της Σοβιετικής θέσης, είχαν ανασταλτική επιρροή στον διάλογο, ωστόσο η Τουρκία εξακολουθούσε να πιστεύει ότι θα μπορούσε να επιτύχει τις επιδιώξεις της είτε με τον διάλογο είτε διαφορετικά.

Ο υπουργός Εξωτερικών Τσαγλαγιαγκίλ μιλώντας στη Βουλή στις 7 Ιανουαρίου, 1967 απέρριψε αξίωση της αντιπολίτευσης για συζήτηση του Κυπριακού και διαβεβαίωσε ότι "τα σχέδια μας είναι καταπληκτικά, έχουμε υπ' όψη μας το κάθε τι".

Ήταν όμως φανερό ότι η Τουρκία δεν περίμενε πολλά πράγματα από τον διάλογο μετά την Κυβερνητική αλλαγή στην Ελλάδα. Η Κυβέρνηση Παρασκευοπούλου θα έμενε στην αρχή μερικούς μόνο μήνες και επομένως ήταν αμφίβολο αν θα μπορούσε να συνεχίσει αποτελεσματικά τις συνομιλίες. Οπως είπε ο Τσαγλαγιαγκίλ σε μια συνέντευξη του προς την κυπριακή εφημερίδα Αγών στις 21 Ιανουαρίου 1967 "παρ' όλο που θα μπορούσε να λεχθεί ότι η απόφαση για συνέχιση του διαλόγου σε Υπουργικό επίπεδο υποδηλούσε κάποια πρόοδο, ωστόσο μετά την αλλαγή της ελληνικής Κυβερνήσεως, έχει προκύψει μια νέα κατάσταση... Η Κυβερνητική μεταβολή στην Ελλάδα αποτελεί νέο παράγοντα".

Η Τουρκία, είπε, θα εξέταζε τις επιπτώσεις από τη μεταβολή αυτή πριν διατυπώσει απόψεις. Ωστόσο υπήρχαν ενδείξεις ότι η Τουρκία αδημονούσε ή φαινόταν ν' αδημονεί να προωθήσει τα "καταπληκτικά σχέδια" που είχε και που θα έπρεπε να σχετίζονται με την παραγγελία αποβατικών σκαφών στη Δυτική Γερμανία.

Και επιδόθηκε για άλλη μια φορά στην αποδοτική γι' αυτήν μέθοδο των απειλών.

Με αφορμή την εισαγωγή των Τσεχοσλοβακικών

όπλων τον Δεκέμβριο του 1966 και την κρίση που δημιουργήθηκε εκπρόσωπος του τουρκικού Υπουργείου Εξωτερικών, ύστερα από συνομιλία που είχε ο υπουργός Εξωτερικών με τον αμερικανό πρεσβευτή στην Αγκυρα Χαρτ, απείλησε στις 6 Ιανουαρίου ότι η Τουρκία θα προμήθευε στους Τουρκοκύπριους όπλα με κάθε τρόπο, είτε από θαλάσσης, είτε από αέρος για να διασφαλίσει το ισοζύγιο δυνάμεων.

Ο Τσασγλαγιαγκίλ προκάλεσε την Κυπριακή Κυβέρνηση να μη επιτρέψει αν μπορούσε την αποστολή των όπλων προς τους Τούρκους της Κύπρου.

Οι απειλές αυτές προκάλεσαν αντιδράσεις και ψυχρότητα στην Ελλάδα και δαμαρτυρίες από την Κύπρο. Ο πρωθυπουργός Παρασκευόπουλος εξέφρασε απογοήτευση για τις απειλές του Τσαγλαγιαγκίλ και είπε ότι η Ελλάδα είχε ειλικρινή διάθεση για ειρηνική λύση του κυπριακού αλλά ήταν και αποφασισμένη να αντιμετωπίσει μάθε βίαιη ενέργεια με όλα τα μέσα που είχε στη διάθεση της.

Ωστόσο ήταν η Ελλάδα που εισηγήθηκε την επανάληψη του διαλόγου ύστερα από νέα συνεδρία του Συμβουλίου στέμματος, τον Φεβρουάριο του 1967.

Ο Πρόεδρος Μακάριος εξακολουθούσε να μη έχει ένσταση στην διεξαγωγή του διαλόγου, αλλά ήταν φανερό ότι άρχισε να ανησυχεί από την τροπή του. Ήταν ιδιαίτερα ενοχλημένος γιατί δεν είχε ενημερωθεί για το αποτέλεσμα των συνομιλιών Τούμπα και Τσαγλαγιαγκίλ στο Παρίσι.

Στην πρωτοχρονιάτικη ομιλία του στην Οχέν Λευκωσίας στις 4 Ιανουαρίου είπε ότι "δεν αντιτιθέμεθα ούτε δικαιούμεθα να αντιταχθώμεν εις την συνέχισιν του διαλόγου.

"Αλλά", παρατήρησε, "αποτελεί επιτακτική ανάγκην όπως από ελλαδικής πλευράς χαραχθή ενιαία διακομματική πολιτική γραμμή επί του εθνικού θεματος..."

Ο επιφυλακτικός τρόπος των δηλώσεων μεζί με την προειδοποίηση ότι "εκλείσαμεν και ανετινάξαμεν τας οδούς υποχωρήσεως" με άμεση συνάντηση με το θέμα των τσεχοσλοβακικών όπλων, ήταν το κατάλοιπο της

εντάσεως που είχε δημιουργηθεί με αφορμή το στρατιωτικό θέμα και αποκορυφώθηκε με την εισαγωγή των όπλων.

Την ένταση συντηρούσε η έντονη πολεμική που έκανε ο αντιπολιτευόμενος Τύπος εναντίον του Προέδρου Μακαρίου και της κυβερνήσεως, το γεγονός ότι όπως επιστεύετο, η γριβική εφημερίδα που ασκούσε την πολεμική, έπαιρνε χρηματική επιχορήγηση από μυστικά κυβερνητικά κονδύλια της Ελλάδος, πράγμα που καταγγέλθηκε στη Βουλή, δημιουργούσε υπόνοιες ότι σκοπός αυτής της εκστρατείας ήταν να υπονομευθεί και ν' απομακρυνθεί η Κυβέρνηση Μακαρίου για να διευκολυνθεί η επιβολή κάποιας λύσεως που θα ήταν απαράδεκτη για την Κύπρο.

Η ένταση και οι διαφορές απόψεων που υπήρχαν σχετικά με τον διάλογο ήλθαν στην επιφάνεια τις **31** Ιανουαρίου **1967**, κατά την συζήτηση σχετικά με τις στρατιωτικές δαπάνες της Κυβερνήσεως. Ο Πρόεδρος της Βουλής Γλαύκος Κληρίδης, απαντώντας σε επικρίσεις που διατύπωσαν βουλευτές ότι η Κυβέρνηση δεν δαπανούσε αρκετά χρήματα για την άμυνα και ότι διέπραξε σφάλματα στον στρατιωτικό τομέα που δημιούργησαν διχοτομικές καταστάσεις, αποκάλυψε ότι τα σχέδια λύσεως που εξετάζονταν στις συνομιλίες ήταν παραλλαγές του σχεδίου Ατσεσον :

" Διατί η επίθεσις κατά της κυπριακής Κυβερνήσεως; Και αν ακόμα η Κυβέρνησις έσφαλλε. Και ουδεμία κυβέρνησις είναι δυνατόν να ισχυρίζεται ότι δεν υπέπεσεν εις σφάλματα. Σφάλματα εκτιμήσεως και καταστάσεως. Αλλά ερωτώ: Εις μίαν στιγμὴν κατά την οποίαν διεξάγεται ο υπέρ πάντων αγών, διατί επιχορηγείται εφημερίς, η οποία έταξεν ως σκοπόν της την καθημερινή εξύβρισιν του Προέδρου της Δημοκρατίας των υπουργών και της ηγεσίας του Κυπριακού λαού;

Και διερωτώμαι: Διατί η τόσοσν γενναιόδωρος επιχορήγησις της εφημερίδος αυτής εκ του εξωτερικού και εκ δημοσίων κονδυλίων;

Απαντώ: Διότι κατά τη γνώμην μου η Κυπριακή

Κυβέρνησις είναι εις όλους γνωστόν ότι εν ουδεμιά περιπτώσει θα υποκύψη ή θα δεχθή συμβιβαστικάς λύσεις τύπου Ατσεσον, αι οποίαι επαναφέρονται εις το προσκήνιον υπό διαφορετικούς ευσχήμους και συγκεκριμένους τρόπους.

Γνωρίζω καλώς τα λεγόμενα. Και γνωρίζω καλώς τας απαντήσεις εις τον ούτω καλούμενον διάλογον. Δεν είναι του παρόντος διά να αναφερθώ δημοσίως εις τας προτάσεις και τας απαντήσεις.

Αλλά κατέχω το θέμα. Κατέχω στοιχεία. Και όταν είναι κατάλληλος στιγμή θα ομιλήσω εις τον Κυπριακόν λαόν. Και θα είπω εάν όταν ομιλούμεν περί γνησίας Ενώσεως εννοούμεν το ίδιον ή εάν μας χωρίζη άβυσσος μεταξύ του τι είναι πραγματική Ενωσις και υπόταξις της Κυπρου εις τον τριμερή έλεγχον".

Ο Γλαύκος Κληρίδης αφού ανέφερε ότι τα σχέδια αμύνης του **1963** για τα οποία η αντιπολίτευση κατηγορούσε την Κυβέρνηση, και ιδιαίτερα τον υπουργό Εσωτερικών Πολύκαρπο Γιωρκάτζη, είχαν ετοιμασθεί από Έλληνες αξιωματικούς συνέχισε:

"Λυπούμαι διότι εκείνα τα οποία δεν έπρεπε να αποκαλυφθούν αποκαλύπτονται σήμερα. Αλλ' είναι αδύνατον να επιτρέψη κανείς μίαν δημοκοπίαν, της οποίας σκοπός είναι να υποσκάψη το κύρος της Κυπριακής Κυβερνήσεως, να κλονίση την εμπιστοσύνην του Κυπριακού λαού προς την Κυβέρνησιν του Αρχιεπισκόπου Μακαρίου και την ηγεσίαν του.

Και ερωτώ: Διά να αντικαταστήση αυτήν διά ποίας άραγε ηγεσίας; Η μήπως πρόκειται να αντικατασταθή η σημερινή ηγεσία διά μιας άλλης ηγεσίας, πιθανόν μαλακωτέρας και πιθανόν δυναμένης να υποστή επηρεασμούς εις το να αποδεχθή απαραδέκτους λύσεις;"

Η ομιλία αυτή έδωσε αφορμήν για να αρχίσει εναντίον του Προέδρου της Βουλής η πιο άγρια πολεμική που εξαπέλυσε ποτέ η γριβική παράταξη εναντίον μελών ή στελεχών της Κυβερνήσεως και του κράτους.

Οι εφημερίδες της αντιπολιτεύσεως τον κατηγορούσαν ότι είχε αποκαλέσει τους Έλληνες

αξιωματικούς παρανόμους. Η μομφή αναφερόταν σε μια δήλωση του που έκαμε δύο χρόνια προηγουμένως στη Βουλή όταν εκκρεμούσε το κεθεστώς των αξιωματικών, ότι ήταν αδιανόητο να μη υπάρχουν νόμοι στους οποίους να υπάγονται οι αξιωματικοί οι οποίοι με τον τρόπο αυτό έμεναν έξω από τα πλαίσια των νόμων.

Οι επιθέσεις κάλυπταν όλη τη σταδιοδρομία του ως πολιτικού, από το **1959** και ακόμα και την οικογενειακή του ζωή, ότι είχε πολεμήσει με τη ΡΑΦ στον πόλεμο εναντίον της Γερμανίας, ότι δήθεν δεν... βάφτισε την κόρη του και πολλά άλλα.

Οι αιτίες για την πολεμική αυτή βρίσκονταν στο γεγονός ότι ο Πρόεδρος της Βουλής αντιδρούσε και το διακήρυξε, στα σχέδια για Ένωση με ανταλλάγματα. Και ακόμα γιατί ήταν ο πιο ένθερμος υποστηρικτής της ιδέας για αμυντική θωράκιση με την εξασφάλιση αντιαεροπορικών πυραύλων και τη μεταφορά των κώνων που εξακολουθούσαν να βρίσκονται στην Αίγυπτο. Και φυσικά ήταν ο άνθρωπος που διαπραγματεύθηκε την αγορά των τσεχοσλοβακικών όπλων.

Ο αντικειμενικός σκοπός των επιθέσεων ήταν φανερός, Όπως αναφερόταν σε ένα "υστερόγραφο" άρθρου της "Πατρίδος" ο Γλαύκος Κληρίδης ήταν το "τελευταίο πρωτοπαλλήκαρο του Μακαρίου και "ανυπομονούμεν να εξευτελίσωμεν και αυτόν εις μίαν διαλογικήν συζήτησιν και όχι διά της σιγή σας".

Η αναφορά στην στιγμή που προερχόταν από το γεγονός ότι δεν παρασύρθηκε σε συζήτηση όταν τον κατηγορούσαν για την εισαγωγή των Τσεχοσλοβακικών όπλων.

Μέσα σ' αυτή την ατμόσφαιρα εντάσεως σχετικά με τον διάλογο, η ελληνική Κυβέρνηση πληροφόρησε στο τέλος Ιανουαρίου **1967** την τουρκική Κυβέρνηση, ότι ήταν έτοιμη να συνεχίσει τον μυστικό διάλογο.

Ο Πρόεδρος Μακάριος πήγε για άλλη μια φορά στην Αθήνα και πήρε μέρος σε συνεδρία του Συμβουλίου Στέμματος για να καθορισθεί η γραμμή που θα ακολουθούσε η Ελλάδα στη δεύτερη φάση του διαλόγου, που θα ήταν και η πιο ουσιαστική.

Η συνεδρία έγινε μέσα σε διασφορετικές συνθήκες από εκείνες που επικρατούσαν ένα χρόνο νωρίτερα. Στην εξουσία βρισκόταν υπηρεσιακή Κυβέρνηση και για τον λόγο αυτό ήταν από τα πράγματα υποχρεωμένη να ακολουθήσει διακομματική πολιτική. Αυτή ήταν και η επιδίωξη του Προέδρου Μακαρίου που πίστευε ότι το Κυπριακό έπρεπε να αντικρύζεται σαν εθνικό θέμα και να μη γίνεται αντικείμενο κομματικής διαμάχης.

Η συνεδρία του Συμβουλίου του Στέμματος έγινε στις **6 Φεβρουαρίου 1967** και η συζήτηση κράτησε δώδεκα ολόκληρες ώρες. Στο τέλος επικράτησε η γραμμή Μακαρίου.

Οι βασικές αποφάσεις που πήρε το Συμβούλιο του Στέμματος- που είχε μεν συμβουλευτική ιδιότητα, αλλά οι αποφάσεις του είχαν βαρύτητα ιδιαίτερα στην περίπτωση που υπήρχε ομοφωνία, ήταν:

1. Η Ελληνική Κυβέρνηση θα ακολουθούσε στις συνομιλίες διακομματική πολιτική στο κυπριακό.

2. Η Ελληνική Κυβέρνηση θα είχε την αρμοδιότητα χειρισμού του προβλήματος.

3. Η λύση που θα επιδίωκε θα ήταν εκείνη της Ενώσεως με αναλλάγματα, αλλά όχι εδαφικά.

4. Σε περίπτωση πραγματοποίησης της ενώσεως, η Ελλάς ως μέλος του NATO, θα μπορούσε, εφ' όσον η Κύπρος θα ήταν μέλος της ελληνικής επικράτειας, να παραχωρήσει βάσει στο NATO στο κυπριακό έδαφος.

Ο Πρόεδρος Μακάριος γύρισε στην Κύπρο στις **11 Φεβρουαρίου** ικανοποιημένος. Κι αυτό γιατί όπως είπε:

"Διά πρώτην φοράν διεγράφη υπό του πολιτικού κόσμου της Ελλάδος συμφωνούσης και της Κύπρου, ενιαία πολιτική γραμμή επί του Κυπριακού. Η διακομματική αυτή γραμμή παρέχει την στερεάν βάσιν της συνεργασίας Αθηνών και Λευκωσίας δεν επιτρέπει δε περιθώρια πλειοδοσίας ή μειοδοσίας περί του μεγάλου τούτου εθνικού θέματος".

Ειδικά για τη γραμμή που αποφασίστηκε και που

όπως είπε, ήταν πολύ σαφής ανέφερε:

"Είμεθα πρόθυμοι να συζητήσωμεν και καταχυρώσωμεν τα δικαιώματα της τουρκικής μειονότητας, ουδόλως όμως είμεθα διατεθειμένοι να παραχωρήσωμεν εις την Τουρκίαν βάσιν υπό οιανδήποτε μορφήν ή να δεχθώμεν κεθεστώς διοικητικής διχοτομήσεως".

Η απόφαση για την παραχώρηση βάσεως στο NATO σε περίπτωση Ενώσεως ήταν κάτι το νέο και προκάλεσε κάποιες αντιδράσεις, γιατί θα μπορούσε να ερμηνευθεί σαν "παράθυρο" για την παραχώρηση βάσεως στην Τουρκία.

Ο Πρόεδρος Μακάριος πείστηκε από τους δημοσιογράφους πάνω στο σημείο αυτό. Η δικαιολόγηση για την απόφαση αυτή ήταν:

" Εφ' όσον διά της Ενώσεως η Κύπρος καταστή τμήμα της Ελλάδος, θα έχη ως επακόλουθον την αυτήν σχέσιν με το NATO ως και η λοιπή Ελλάς. Επομένως το θέμα βάσεως NATO, πρέπει να αντιμετωπίζεται βάσει του δεδομένου τούτου".

Αλλά όπως εξήγησε σε συνέντευξη του στη δυτικογερμανική εφημερίδα "Ντ Βελτ" στις 11 Φεβρουαρίου ο Αρχιεπίσκοπος "η Ενωσις δεν μπορεί να ανακηρυχθεί μόνομερώς. Θα αποφύγωμεν ό,τι θα ηδύνατο να παράσχη εις οιανδήποτε πλευράν το πρόσχημα δά στρατιωτικήν επέμβασιν"

Και σε συνέντευξη του προς τη δυτικογερμανική τηλεόραση στις 16 του μήνα είπε ότι " εφ' όσον χρόνον η Ενωσις δεν επιτυγχάνεται, δεν υπάρχει άλλη διέξοδος παρά να παραμείνη η Κύπρος ανεξάρτητον κράτος, συνεχίζουσα τας προσπαθείας της διά την εκπλήρωσιν των πόθων της".

Ωστόσο, η επίτευξη λύσεως Ενώσεως με συμφωνία δεν φαινόταν πραγματοποιήσιμη. Ο τουρκος υπουργός Εξωτερικών Ιχσάν Τσασγλαγιαγκίλ, το έκαμε καθαρό στις 16 Φεβρουαρίου: "Η Τουρκία δεν έχει αποφασίσει ακόμα αν θα συνεχίσει τον διάλογο και δεν θα προσέλθει σ' αυτόν, αν η Ελλάδα δεν δεχθεί προκαταβολικά τους τέσσερις τουρκικούς όρους".

Πιο καθαρό ήταν το ανακοινωθέν του τουρκικού υπουργείου Εξωτερικών στις **20** Φεβρουαρίου **1967**, ύστερα από την επίμονη δημοσίευση πληροφοριών ότι η Ελλάδα και η Τουρκία είχαν συμφωνήσει σε λύση Ενώσεως με παραχώρηση βάσεως στο NATO.

Αναφερόταν στο ανακοινωθέν: " Δεν υπάρχει περίπτωση λύσεως του Κυπριακού με την παραχώρηση βάσεως στο NATO, Υποπτευόμαστε ότι το θέμα αυτό προβάλλεται από τους εχθρούς μας για να διαβληθεί η θέση της Τουρκίας έναντι των αραβικών κρατών. Μοναδική επιδίωξη της Τουρκίας είναι η κατοχύρωση της ζωής και της περιουσίας των τουρκοκυπρίων και η αποκατάσταση των δικαιωμάτων και ελευθεριών τους".

Αυτό σήμαινε ότι η Τουρκία δεν δεχόταν σαν λύση την παραχώρηση βάσεως στο NATO, αλλά άφηνε να φανεί πολύ καθαρά ότι θα επιδίωκε την εξασφάλιση δικής της βάσεως που δεν θα ήταν βάση του NATO και επομένως δεν θα αποτελούσε απειλή για τους Αραβες, αλλά θα είχε ως "αποκλειστικό" σκοπό τη διασφάλιση της ζωής και περιουσίας των τουρκοκυπρίων.

Ο διάλογος συνεχίστηκε "μυστικά και σε ψηλό επίπεδο", αλλά η συζήτηση αφορούσε μάλλον διαδικαστικά θέματα παρά την ουσία,

Την **1η** Μαρτίου **1967** έφθασε στη Λευκωσία ο πρεσβευτής Γεώργιος Χριστόπουλος, ένας από τους διπλωμάτες που χειρίζονταν το Κυπριακό για συνομιλίες με την Κυπριακή Κυβέρνηση.

Στις **7** Μαρτίου έφθασε στην Κύπρο για συνομιλίες με την Τουρκοκυπριακή ηγεσία ο Γενικός Διευθυντής του τουρκικού υπουργείου Εξωτερικών Γκιουνεράλπ, που δήλωσε ότι οι Έλληνες θα μπορούσαν να επιμείνουν σε ό,τιδήποτε επιθυμούσαν, αλλά η Τουρκία "στηριζόμενη στην ισχύ και αποφασιστικότητα της θα βαδίσει στη επίτευξη του αντικειμενικού σκοπού της".

Ποιος ήταν ο αντικειμενικός σκοπός δεν καθόρισε, αλλά είπε ότι δεν θα δεχόταν λύση Ενώσεως με ανταλλάγμα τη παραχώρηση βάσης στο NATO.

Όταν ρωτήθηκε κατά πόσο η Τουρκία θα έκανε

απόβαση στην Κύπρο, αν δεν ικανοποιούνταν οι αξιώσεις της, ο Γκουνεράλπ δεν απάντησε άμεσα, αλλά είπε ότι "οι πιθανότητες της άλλης πλευράς περιορίζονται συνεχώς".

Στις 19 Μαρτίου ο Τούρκος υπουργός Εξωτερικών κάλεσε τον πρεσβευτή της Ελλάδας στην Αγκυρα Μιλτιάδη Δελιβάνη και του επέδωσε την απάντηση της Τουρκίας στις ελληνικές προτάσεις για την επανάληψη του διαλόγου. Και η απάντηση ήταν επιμονή στις τέσσερις βασικές αρχές, δηλαδή ότι οι συνθήκες Ζυρίχης-Λονδίνου εξακολουθούσαν να ισχύουν και δεν θα μπορούσαν να τροποποιηθούν μονομερώς, ότι στην Κύπρο υπάρχουν δυο κοινότητες και καμμιιά από αυτές δεν θα μπορούσε να επιβληθεί πάνω στην άλλη, ότι η Ένωση δεν μπορούσε να ανακηρυχθεί μονομερώς και ότι το ισοζύγιο των δυνάμεων που καθώρισε η Συνθήκη της Λωζάννης δεν μπορούσε να διαταραχθεί. Μόνο αν η Ελλάδα συμφωνούσε πάνω σ' αυτές τις αρχές, η Τουρκία θα δεχόταν συνέχιση του διαλόγου.

Υπήρχε και ένας άλλος διαδικαστικός όρος: Οτι η Κυβέρνηση που θα προερχόταν από τις εκλογές στην Ελλάδα θα συνέχιζε τον διάλογο.

Την τουρκική θέση συνώψισε σε όμιλία του στο μνημόσυνο του Γρηγόρη Αυξεντίου στις 20 Μαρτίου ο Πρόεδρος της Βουλής Γλαύκος Κληρίδης, ο οποίος προειδοποίησε ταυτόχρονα ότι δεν έπρεπε να αναμένεται λύση από τον διάλογο. Γιατί, είπε, η πολιτική της Τουρκίας ήταν αμετάβλητη και οι διάφοροι ελιγμοί της αποσκοπούσαν απλώς στην εξυπρέτηση του αμεταβλήτου σκοπού της. Η Τουρκία επέμενε σε ισχυρή στρατιωτική παρουσία στην Κύπρο πιο ισχυρή και από εκείνη που πρόβλεπε η συμφωνία της Ζυρίχης και ακόμα σε πιο προνομιακή χωριστή διοίκηση για τους Τουρκοκυπρίους, αποδοχή των τουρκικών αξιώσεων θα μετέτρεπε την Κύπρο σε ελληνοτουρκικό προτεκτοράτο, κάτω από την συγκυριαρχία και κηδεμονία της Ελλάδας και της Τουρκίας".

Αλλά ο διάλογος δεν προχώρησε περισσότερο και θα έμενε στο σημείο αυτό μετά το πραξικόπημα των

συνταγματαρχών που έγινε σε ένα μήνα στις 21
Απριλίου 1967.